ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ХОРІШКО Лілія Сергіївна

УДК: 321.63:316.344.42(477)(043.3)

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕЛІТИ В ПРОЦЕСАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології Запорізького національного університету Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант: доктор політичних наук, доцент
Цокур Євген Георгійович,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Кочубей Лариса Олександрівна
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу теоретичних та прикладних проблем політології

доктор політичних наук, професор
Луцишин Галина Іванівна
Національний університет
«Львівська політехніка»,
завідувач кафедри політології
та міжнародних відносин

доктор політичних наук, професор
Примуш Микола Васильович
Донецький національний університет
імені Василя Стуса (м. Вінниця),
професор кафедри політології та
державного управління

Захист відбудеться 21 травня 2019 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.17 Львівського національного університету імені Івана Франка: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301, тел. 239-44-62.

Із дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий « » квітня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради В. В. Бунь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Динамічність розвитку сучасних політичних систем обумовлена впливом світових процесів інформатизації та глобалізації. Вони визначають нові стандарти життєдіяльності суспільства, направлені на підвищення рівня стабільності та порядку як основи поступального суспільно-політичного розвитку. Процеси політичної модернізації виступають дієвим механізмом практичної реалізації якісно-нових змін, пов'язаних зі структурно-змістовним оновленням політичних систем, створенням можливостей розвитку соціально-правової держави та громадянського суспільства.

Динаміка модернізаційних змін визначається рівнем суб'єктності еліти в ініціюванні національного проекту модернізації, спрямованого на зміну цінностей та стандартів якості життя, що відповідають викликам сучасності, забезпечуючи поступ держави, її конкурентоспроможність в умовах глобального розвитку. Послідовність і результативність практичної реалізації модернізаційного проекту обумовлюється ефективною взаємодією політичної еліти та громадянського суспільства. Вони мають усвідомити необхідність спільної відповідальності за визначення цілісного образу бажаного майбутнього та вибір найбільш доцільних способів і методів його досягнення, що відповідають особливостям функціонування політичної системи та дозволяють використовувати її ресурсний потенціал.

Політична еліта в ході інституціоналізації набуває стійких структурно-функціональних характеристик, що визначають особливості внутрішньоелітної взаємодії, конкретизують процедуру політичної діяльності та технологічний інструментарій, необхідний для оптимізації поставлених цілей та завдань. Високий рівень інституціоналізації у політичній системі дозволяє еліті проявляти суб'єктність щодо ініціювання та практичної реалізації національних модернізаційних проектів. Досягнення поставлених цілей та завдань обумовлюється легітимністю еліти, дієвим інституціональним середовищем, ефективним розподілом ресурсів, визначенням процедури політико-модернізаційної діяльності та вибором відповідних їй технологій політичної діяльності.

Відтак, актуалізація потреби у ґрунтовному дослідженні особливостей, проблем та перспектив інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України відповідає сучасним викликам, що постають перед державою. Можна констатувати наявність значного масиву наукових досліджень, які розкривають сутнісні риси політичної модернізації, певні аспекти інституціоналізації еліти, її роль в ініціюванні та здійсненні модернізаційних процесів, що забезпечують ефективність розвитку політичних систем сучасності. Основні засади формування парадигми політичної модернізації можна знайти у працях І. Валлерстайна, А. Лейпхарта, У. Ростоу, А. Турена та інших. У рамках структурного (Г. Алмонд, Р. Даль, Л. Пай, Д. Растоу) та процедурного (Х. Лінц, А. Пшеворський, С. Хантінгтон, Ф. Шміттер) підходів відбувалося переосмислення ролі політичних суб'єктів та факторів впливу (політичної

культури, політичної ситуації, громадянського суспільства) на динаміку модернізаційних процесів.

Дослідження етапів та особливостей модернізації політичної системи України, співвідношення ролі еліти та громадянського суспільства в політико-модернізаційній діяльності, загальні аспекти інституціоналізації, легітимації еліти та рівня її суб'єктності в модернізаційних процесах можна знайти в наукових доробках українських науковців – О. Бабкіної, О. Висоцького, В. Горбатенка, В. Денисенка, Г. Зеленько, М. Кармазіної, О. Кіндратець, Г. Луцишин, Л. Кочубей, М. Михальченка, Л. Нагорної, О. Новакової, М. Пірен, М. Примуша, А. Романюка, Ф. Рудича, Н. Хоми, Є. Цокура, Ю. Шайгородського, Г. Щедрової та інших.

Водночас, наявні наукові дослідження не вичерпали можливостей подальшої розробки цієї проблематики, враховуючи динаміку та проблемні аспекти здійснення політичної модернізації в Україні. Можна констатувати відсутність цілісного концептуального осмислення інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем. Виходячи з цього, актуальність дослідження визначається наступними потребами: 1) теоретико-методологічного обґрунтування дослідницької моделі розуміння сутності та змісту інституціоналізації еліти в процесах модернізації сучасних політичних систем; 2) формування практичних рекомендацій щодо підвищення рівня інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України. Це дозволить наблизитися до розв'язання існуючих, в умовах української політичної дійсності, проблем модернізації через підвищення рівня інституціоналізації еліти та технологізації політико-модернізаційної діяльності у контексті наявного досвіду провідних держав і сучасних викликів глобального розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до планової теми науково-дослідної роботи кафедри політології Запорізького національного університету: «Перспективи та напрямки модернізації політичної системи України» (номер державної реєстрації 0113U000805) (2013–2014).

Мета дисертаційного дослідження – визначити сутність інституціоналізації еліти, конкретизувати її особливості в процесах модернізації політичних систем та сформулювати рекомендації щодо оптимізації в умовах української політичної дійсності.

Визначення головної мети дослідження зумовило потребу розв'язання наступних дослідницьких **завдань:**

– дослідити ґенезу парадигми політичної модернізації крізь призму символічних узагальнень, теорій, що лягли в основу класичних (лінеарної, парціальної, багатолінійної) та перспективних (акторної, структуралістської, фігураційної) моделей, сприяючи закріпленню у масовій свідомості відповідних цінностей та визначенню нових напрямів наукових розвідок;

– визначити стан наукового опрацювання проблеми інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи, систематизувати основні підходи в осмисленні таких понять як «політична система», «політична еліта», «політична інституціоналізація»;

– з’ясувати сутнісні характеристики еліти як політичного інституту, визначити його структурні складові та функції, конкретизувавши особливості інституціоналізації крізь призму формування нових якостей, процедур взаємодії в політичній системі з метою забезпечення суспільної потреби в стабільності через проведення модернізаційних змін;

– визначити специфіку інституціонального середовища функціонування політичної еліти, що являє собою сукупність правил взаємодії та вибору політичних практик, формування яких детермінується впливом політичної ситуації, рівнем мотивації та відповідальності політичних суб’єктів, які визнають їх легітимними;

– конкретизувати особливості процесів легітимації еліти в політичній системі та обґрунтувати їх вплив на оптимізацію модернізаційних змін у контексті формування відповідного рівня їх суспільного визнання та активізації громадської ініціативи;

– узагальнити методологію дослідження інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи, обґрунтувати доцільність її використання на теоретико-методологічному та практично-політичному рівнях, що обумовлено метою та завданнями дослідження;

– розкрити зміст консервативної та ліберальної тенденцій дослідження ролі еліт у здійсненні модернізаційних перетворень та обґрунтувати потребу синтезу з метою визначення просторово-часових параметрів політичної ситуації, їх впливу на динаміку протікання процесу політичної модернізації, що ініціюється та реалізується елітою в силу набуття суб’єктності;

– з’ясувати сутність і структурні складові суб’єктності політичної еліти в процесах модернізації, що проявляється у здатності владного суб’єкта впливати на інших для оптимізації визначених цілей за допомогою ресурсного потенціалу та технологій політичної діяльності;

– дослідити політичні технології як інструмент модернізації політичних систем у контексті формування технологічної моделі модернізаційного процесу, що передбачає конкретизацію процедури та відповідних технологій політичної діяльності;

– визначити особливості та конкретизувати етапи інституціоналізації еліти в політичній системі незалежної України, оцінити рівень інституціоналізації еліти на кожному з них, на основі запропонованих критеріїв (адаптивності, складності, автономності, згуртованості, конгруентності, ексклюзивності);

– проаналізувати досвід інституціоналізації еліти в процесах модернізації зарубіжних політичних систем, визначити можливості його використання в умовах української політичної дійсності та оцінити рівень інституціоналізації еліти;

– проаналізувати сучасний стан, рівень та визначити перспективні напрями інституціоналізації еліти процесах модернізації політичної системи України, а також сформулювати практичні рекомендації щодо оптимізації даного процесу.

Об'єкт дослідження – еліта як політичний інститут, що виступає провідним суб'єктом концептуалізації модернізаційного проекту та вибору політико-технологічного інструментарію його практичної реалізації.

Предмет дослідження – процеси модернізації політичних систем, детерміновані рівнем інституціоналізації еліти, яка набуває нових якостей та процедур взаємодії, забезпечуючи відповідну динаміку модернізаційних змін.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні теоретико-методологічного та практично-політичного рівнів дослідження інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України. Мета та завдання обумовили використання різних підходів і методів, що дозволило розширити межі пізнання об'єкта та предмета дослідження на основі принципів: об'єктивності, розвитку, історизму, комплексності, експліцитності, системності та контрольованості.

На теоретико-методологічному рівні, досягнення поставлених цілей та завдань, пов'язане з використанням, передусім, неоінституціонального підходу, що сприяв конкретизації формального (наявність правил і процедур) та неформального (моделі комунікативної взаємодій, лідерський потенціал) аспектів інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем. Він був доповнений парадигмальним, системним, синергетичним, технологічним підходами, що обумовило також використання порівняльного, структурно-функціонального, історіологічного, герменевтичного та загальнонаукових методів наукового дослідження.

Практично-політичний рівень дослідження детермінований використанням ситуаційного та прагматичного аналізів. Ситуаційний аналіз сприяв ґрунтовному вивченню просторово-часових параметрів політичної ситуації в рамках якої здійснюються модернізаційні перетворення. Прагматичний аналіз дозволив сформулювати рекомендації щодо перспектив розвитку та підвищення рівня інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України. У цьому контексті частково були використані матеріали соціологічних досліджень, проведених Інститутом соціології НАН України, Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці авторської концепції інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем, цілісність якої детермінується: 1) конкретизацією понятійного апарату дослідження (еліта як політичний інститут, інституціоналізація, політична модернізація, політична система) та визначенням взаємозв'язків між цими поняттями; 2) розумінням інституціоналізації еліти як процесу набуття нею нових якостей та процедур взаємодії у політичній системі, що забезпечують суб'єктність в ініціюванні модернізаційних змін і виборі політико-технологічного інструментарію їх практичної реалізації; 3) уточненням критеріїв інституціоналізації (адаптивності, складності, автономності, згуртованості, конгруентності, ексклюзивності) показниками, що відповідають високому, середньому та низькому рівню; 4) технологізацією процесу політичної модернізації (суб'єктом якої виступає політична еліта, а об'єктом – актуальні

суспільні потреби), що передбачає розробку технологічної моделі управління, ефективність якої обумовлюється процедурою та технологіями політичної діяльності; 5) визначенням особливостей інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем Іспанії, Німеччини, Туреччини та України. Представлена концепція дозволяє цілісно осмислити структурно-функціональні характеристики еліти як політичного інституту, особливості формування його суб'єктності в процесах модернізації політичних систем, ефективність яких детермінується процедурою та відповідними політичними технологіями.

Отримані результати мають наукову новизну та конкретизуються у таких положеннях:

Уперше:

– у вітчизняній політичній науці досліджено стан наукової розробки проблеми інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем. Констатовано відсутність цілісної теоретично обґрунтованої та практично орієнтованої дослідницької моделі розуміння окресленої проблематики, на підставі чого запропоновано авторську концепцію інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем, що сприяє комплексному дослідженню структурно-функціональних характеристик еліти як політичного інституту, динаміки його інституціоналізації, набуття суб'єктності у здійсненні політико-модернізаційної діяльності. Запропоновано рекомендації щодо підвищення рівня інституціоналізації еліти в політичній системі України;

– аргументовано доцільність дослідження інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем на теоретико-методологічному та практично-політичному рівнях. На теоретико-методологічному рівні обґрунтовано необхідність використання неоінституціонального, парадигмального, системного, синергетичного, технологічного підходів, що були доповнені порівняльним, структурно-функціональним, історіологічним, герменевтичним і загальнонауковими методами наукового дослідження. Це дозволило розглянути об'єкт дослідження як структурну складову політичної системи, що в процесі інституціоналізації набуває структурно-функціональної цілісності, відповідного ступеню відкритості, здатності до самоорганізації та ініціювання модернізаційних змін. На практично-політичному рівні дослідження аргументовано доцільність використання ситуаційного та прагматичного аналізу. Вони сприяли конкретизації змісту, структурних складових політичної ситуації (в межах якої відбуваються модернізаційні зміни) та формулюванню рекомендацій щодо підвищення рівня інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України;

– обґрунтовано визначення еліти як політичного інституту, що характеризується стійкою, нормативно-структурованою впорядкованістю процедур і практик взаємодії, направлених на завоювання владних повноважень, здійснення політичного управління на основі наявних ресурсів. Доведено, що в ході інституціоналізації еліта набуває структурної стійкості, детермінованої внутрішньоелітною консолідацією, ресурсним потенціалом, що сприяє формуванню нових якостей, моделей взаємодії, процедур діяльності, направлених на завоювання владних повноважень, здійснення управлінських функцій.

Аргументовано, що еліта, набуваючи рис політичного інституту, відіграє провідну роль у функціонуванні політичної системи, визначаючи стратегічні пріоритети та ініціюючи модернізаційні перетворення, з метою адаптації до викликів глобального середовища в умовах сучасної політичної дійсності;

– систематизовано розуміння структурних складових еліти як політичного інституту (статусно-рольова сітка, ресурси, ціннісно-нормативна система, санкції) та його функцій (відтворення історично сформованих способів політичної діяльності, формування та нормативне регулювання процесів внутрішньоелітної та суспільної консолідації, конституювання «правил гри» та застосування санкцій щодо їх порушників, розробка державних стратегій), що визначаються потребами забезпечення сталого розвитку політичної системи через здійснення модернізації, направленої на підвищення стандартів якості суспільно-політичного життя;

– доведено, що інституціональне середовище функціонування політичної еліти відображає сукупність легітимних правил взаємодії, що формують відповідні алгоритми діяльності в процесах політичної модернізації. В інституціональному середовищі відбувається конституювання домінуючої моделі взаємодії еліти, що здійснює вплив на динаміку модернізаційних процесів, конкретизуючи процедуру діяльності та можливі напрями оптимізації її підсумкового результату політичними технологіями;

– визначено, що суб’єктність еліти як політичного інституту проявляється у наявності дієвої легітимізованої структури, здатної формувати інституціональне середовище взаємодії, забезпечувати виконання функцій, розподіляти ресурси і здійснювати вибір технологій політичної діяльності в процесі модернізації політичної системи. Змістовними характеристиками політичної суб’єктності виступають: високий рівень інституціоналізації, статусно-рольова сітка з чітким розподілом функцій, внутрішньоелітна самоідентифікація, зовнішній та внутрішній рівень легітимності, наявність політичних практик і можливостей їх реалізації, лідерський потенціал;

– обґрунтовано необхідність технологізації процесу політичної модернізації на основі побудови його технологічної моделі управління, що представляє собою сукупність послідовних етапів діяльності (усвідомлення необхідності відповідних дій, постановка цілей та завдань; розробка можливих сценаріїв модернізаційного проекту, їх практична реалізація; моніторинг та оцінювання ефективності політико-модернізаційної діяльності), обумовлених використанням технологій: політичного проектування, формування порядку денного, фреймінгу, політичного сценарування, прийняття державно-політичних рішень, політичного менеджменту, соціального та політичного маркетингу, а також технологій політичного консультування, PR, моніторингу та оцінювання.

Уточнено та доповнено:

– розуміння змісту критеріїв (адаптивності, складності, автономності, згуртованості, конгруентності, ексклюзивності) у контексті конкретизації відповідних їм показників на високому, середньому та низькому рівнях інституціоналізації. Здійснено комплексне оцінювання рівня інституціоналізації

еліти в процесах модернізації політичних систем Іспанії, Німеччини, Туреччини та України;

– обґрунтування доцільності впливу еліти на процеси управління політичною комунікацією та формування зворотного зв'язку з громадянським суспільством з метою оптимізації процесів політичної модернізації. Акцентовано увагу на двох типах взаємодії: «суспільство-влада» (формування громадської думки, громадський лобізм) та «влада-суспільство» (використання технологій залучення громадян до управління);

– дослідження процесів модернізації політичної системи України у контексті вивчення та порівняльного аналізу рівня інституціоналізації еліти, основних проявів суб'єктності в ініціюванні модернізаційних проектів, визначенні процедури, провідних технологій політико-модернізаційної діяльності. Систематизовано проблемні аспекти інституціоналізації, визначено перспективи та запропоновано практичні рекомендації щодо оптимізації функціонування еліти як політичного інституту;

– вивчення досвіду модернізації політичних систем Іспанії, Німеччини, Туреччини на відповідних етапах історичного розвитку крізь призму оцінювання процесів інституціоналізації еліти та конкретизацію можливих аспектів використання в умовах української політичної дійсності (формулювання чітких правил інкорпорації та внутрішньоелітної взаємодії; використання структурно-функціонального та ресурсного потенціалу для задоволення суспільних потреб; формування об'єднавчих ідей та символів; ініціювання стратегічного проекту модернізації та вибір відповідного політико-технологічного інструментарію його практичної реалізації).

Набуло подальшого розвитку:

– осмислення ґенези становлення парадигми політичної модернізації через взаємозв'язок символічних узагальнень («модернізація як складова прогресу», «модернізація як спосіб підвищення якості життя»), теорій (еволюціонізм, функціоналізм, європоцентризм), провідні аспекти яких лягли в основу моделей (лінеарної, парціальної, багатолінійної, акторної, структуралістської, фігураційної) модернізації, а також нових світоглядних цінностей (свобода, плюралізм, відповідальність, демократія);

– аналіз ліберальної та консервативної тенденцій дослідження ролі еліти в процесах модернізації політичних систем, що в ході наукового дискурсу трансформувалися в структурний та процедурний підходи, синтез яких дозволяє здійснювати поетапний перехід від макро- до мікро-рівня дослідження політичної модернізації, сприяючи конкретизації суб'єкта політико-модернізаційної діяльності та особливостей поточної політичної ситуації, визначенню процедури та вибору політичних технологій, направлених на практичну реалізацію модернізаційного проекту;

– дослідження процесів легітимації еліти, що закріплюють у суспільній свідомості цінності та відповідні їм моделі політичної модернізації, доводячи доцільність та конкурентоспроможність здійснюваної діяльності, сприяючи двосторонній взаємодії та залученню ресурсного потенціалу громадянського суспільства до політико-модернізаційної діяльності;

– вивчення основних етапів інституціоналізації еліти (легалізації, трансформації, адаптації, оцінювання) у ході яких відбувається формування нових якостей, процедур взаємодії у політичній системі, направлених на задоволення потреби громадськості в стабільності та порядку. Динамічність процесів інституціоналізації еліти обумовлюється впливом культури (алгоритмізує діяльність суб'єкта, легітимізуючи існуючі вимоги згідно суспільно значущих норм і цінностей), процесу структурування (сприяє стійкості владній ієрархії) та інституціонального середовища (визначає засади комунікативної взаємодії та процедури прийняття рішень).

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів обумовлюється актуальністю, науковою новизною, висновками, що можуть бути використані у подальших дослідницьких, навчальних і прикладних цілях. Основні положення дисертації розширюють теоретико-методологічну базу подальшої розробки проблематики, пов'язаної з інституціоналізацією еліти в процесах модернізації сучасних політичних систем.

Теоретичні розробки та практичні висновки дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Запорізького національного університету при викладанні курсів «Політичні технології», «Політичні еліти і лідерство», «Політична система сучасної України», «Public Relation», «Політичне консультування». Матеріали дослідження лягли в основу написання методичних рекомендацій та навчально-методичних посібників з курсів «Політичні технології», «Політичні еліти і лідерство», «Public Relation», «Політичне консультування». Водночас, результати дослідження можуть сприяти подальшим науковим розвідкам та пошуку шляхів розв'язання сучасних проблем політичної науки, підготовці підручників і навчально-методичних матеріалів спецкурсів з політології, загальної теорії політики тощо.

Основні ідеї та висновки дисертації можуть використовуватися в експертно-аналітичній діяльності як теоретична база оцінювання рівня інституціоналізації еліти та розробки практичних рекомендацій щодо оптимізації процесів модернізації політичних систем сучасності. Напрацювання дисертаційного дослідження можуть сприяти практичній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, політичних консультантів, політичних партій, лідерів у контексті оптимізації процедури та технологічного інструментарію політичної модернізації.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дисертації апробовано на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» (Тернопіль, 5 листопада 2010 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція з питань патріотичного виховання молоді (Запоріжжя, 18–19 жовтня 2012 р.); Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування політичних ситуацій та процесів» (Запоріжжя, 29 березня 2013 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція з питань патріотичного виховання молоді «Патріотичне виховання громадян в умовах інтеграційних процесів» (Запоріжжя, 07–08 листопада 2013 р.); Міжнародна науково-практична

конференція «Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації» (Львів, 29–30 березня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Історичні, соціологічні, політичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (Херсон, 17–18 жовтня 2014 р.); V Міжнародна наукова конференція аспірантів та докторантів з державного управління «Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи» (Одеса, 15 травня 2014 р.); V Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни в умовах глобальних конфліктів» (Запоріжжя, 24 квітня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія» (Братислава, 18–21 січня 2016 р.); VI Міжнародна наукова конференція «Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни в умовах глобальних конфліктів» (Запоріжжя, 25 березня 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Роль суспільних наук у процесі розвитку суспільства в умовах сьогодення» (Дніпро, 15–16 вересня 2017 р.); I Міжнародна науково-практична конференція «Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness» (м. Батумі, 13–14 грудня 2018 р.). Усі доповіді та тези опубліковані.

Результати дослідження також обговорено на теоретичних семінарах і засіданнях кафедри політології Запорізького національного університету.

Публікації. Результати дослідження відображені у наукових публікаціях, у тому числі: 1 індивідуальній монографії, 1 колективній монографії, 3 підручниках (у співавторстві; внесок авторів є рівнозначним), 21 науковій статті, опублікованій у вітчизняних фахових виданнях з політичних наук (з них 1 у співавторстві; внесок авторів є рівнозначним), 4 статтях у закордонних наукових періодичних виданнях, 8 гаслах у словниках-довідниках, 12 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура роботи. Дисертація є завершеним дослідженням, що складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 459 сторінок, основний зміст – 389 сторінок, список використаних джерел включає 365 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету й завдання, об’єкт, предмет і методологію дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію результатів роботи, публікації та структуру дисертації.

У **першому розділі – «Стан наукового опрацювання проблеми інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем»** – досліджено основні підходи політичної науки до проблеми політичної модернізації, визначено понятійно-категоріальний апарат дослідження інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем.

У **підрозділі 1.1. «Ґенеза становлення парадигми політичної модернізації» –** з'ясовано особливості формування парадигми політичної модернізації.

У ході історичного розвитку людства були сформовані передумови розгортання модернізаційних процесів світових політичних систем. Вони сприяли активізації наукових дискусій відносно можливих шляхів прогресивного розвитку людства у всіх сферах життєдіяльності: 1) у рамках німецької філософії (І. Кант, Ф. Шиллер, Ф. Шеллінг) відбулося переосмислення таких понять як свобода, справедливість, правові норми, право на свободу дії, що дозволило усвідомити значущість прогресивних змін для досягнення більш високого рівня суспільно-політичного розвитку через розкриття особистісного потенціалу суб'єкта дії; 2) представники еволюціонізму (О. Конт, Г. Спенсер) розширили розуміння сутності та типів соціальних змін, основними суб'єктами яких є соціально-політичні інститути, а функціоналісти (Т. Парсонс) змістили акценти на структурні складові суб'єктів дії, їх функціональний потенціал, направлений на організацію й оптимізацію соціально-політичних змін; 3) європоцентризм М. Вебера (відносно значущості європейського досвіду модернізації, обумовленого здатністю раціонально діяти на основі засвоєних нових цінностей) був доповнений цивілізаційними теоріями (М. Данилевського, М. Михальченка, А. Тойнбі), що вказували на необхідність врахування особливостей цивілізаційного розвитку для оптимізації модернізаційної діяльності.

Активний науковий дискурс (С. Блек, І. Валерстайн, С. Ейзенштадт, Н. Еліас, Д. Ептер, Л. Пай, Т. Піірайнен, У. Растоу, Д. Рюшемейер, А. Турен, Ф. Фукуяма та інші), а також динаміка процесів модернізації тогочасних політичних систем сприяли формуванню різних теорій політичної модернізації, що обумовили появу лінеарної, парціальної, багатолінійної, акторної, структуралістської, фігураційної моделей політичної модернізації. Вивчення особливостей цих моделей дало змогу виокремити класичні та перспективні напрями дослідження політичної модернізації. До класичних відносять: 1) аналіз ендогенних та екзогенних факторів впливу на модернізаційні процеси; 2) визнання культурних і цивілізаційних цінностей важливою складовою суспільно-політичних змін; 3) виокремлення суб'єктів модернізаційної діяльності. Серед перспективних напрямів виокремлюють: 1) конкретизацію індивідуальних (політичний лідер) та колективних (еліта) суб'єктів дії, які володіючи ресурсами, формують порядок здійснення модернізаційних перетворень; 2) визнання рівня інституціоналізованості суб'єкта одним із провідних чинників набуття ним владного статусу та отримання доступу до ресурсів; 3) визначення процедури та технологій політичної діяльності, направлених на оптимізацію модернізаційного процесу.

Значна увага в наукових розвідках українських науковців (М. Герасіної, О. Головка, В. Горбатенка, О. Данильяна, Г. Зеленько, О. Кіндратець, М. Михальченка, М. Панова та інших) приділена обґрунтуванню поняття «політична модернізація», визначенню типології та критеріїв оцінювання рівня модернізованості політичних систем сучасності. У цьому контексті досить

ґрунтовно досліджено особливості та етапи модернізації політичної системи України.

У **підрозділі 1.2. «Інституціоналізація еліти в політичній системі: стан класичних і сучасних досліджень»** – розкрито сутність і взаємозв'язок понять «політична система», «політична еліта», «політична інституціоналізація», що сприяло формуванню цілісного розуміння предмета та об'єкта дослідження.

Комплексне вивчення політичної системи обумовлювалося використанням наступних підходів: соціально-кібернетичного, направленого на визначення внутрішніх і зовнішніх меж системи, дієвість якої визначається зворотним зв'язком (Д. Істон); структурно-функціонального, що конкретизує структуру та функцій системи у контексті оптимізації функціонування (Г. Алмонд); інформаційно-комунікативного, що дає змогу оцінити весь спектр засобів і форм комунікативної взаємодії та її вплив на динаміку політичних процесів (Д. Дойч); культурологічного, направленого на виявлення сукупності цінностей та норм, що відтворюють певні форми, правила політичної взаємодії в системі (Ч. Ендрейн); просторового, що дає розуміння про рівень ієрархічності політики, ресурсів та позиції суб'єктів діяльності (П. Бурдьє); синергетичного, направленого на виявлення точок біфуркації, прогнозування наслідків і можливостей владних суб'єктів вчасно на них реагувати (І. Пригожин, Г. Хакен).

Однією з характерних рис політичної системи виступає її суб'єктний склад. Суб'єкти визначають стратегії та тактики політичної діяльності, сприяючи зниженню чи підвищенню рівня динаміки функціонування політичних систем. Особливості політичної еліти як суб'єкта впливу на процеси функціонування політичної системи визначено у наступних підходах: ціннісному, що акцентує увагу на потребі ціннісного потенціалу для ефективного виконання функцій (Х. Ортега-і-Гасет, В. Парето), що згодом трансформувався у концепції демократичного елітизму (Т. Дай, Х. Зіглер Й. Шумпетер) та плюралізму еліт (Р. Даль, Д. Рісмен); структурно-функціональному, що визначає еліту основним суб'єктом реалізації управлінських функцій (Р. Міхельс, Г. Моска); психологічному, що актуалізує потребу панування та підкорення на рівні особистісних психологічних структур (З. Фрейд, Е. Фром); технологічному, що орієнтує на формування чітких процедур і технологій діяльності з метою оптимізації досягнення поставлених цілей та завдань (Д. Белл, Дж. Бернхем, Д. Гелбрейт). Українські вчені (Д. Донцов, В. Липинський, С. Оріховський-Роксолан) акцентували увагу на провідній ролі політичної еліти в процесах державотворення.

Сучасні наукові розвідки вітчизняних (В. Денисенка, Л. Кочубей, Б. Кухти, Г. Луцишин, М. Пірен, М. Примуша, Ф. Рудича та інших) та зарубіжних (Г. Ашина, Л. Васильєвої, О. Гаман-Голутвіної, С. Келлер, О. Криштановської, Дж. Мейзела, В. Мілановскі та інших) науковців акцентують увагу на сутнісних ознаках еліти, її структурно-функціональних характеристиках, що дозволяють формувати відповідний рівень суб'єктності в політичній системі. У цьому контексті процеси політичної інституціоналізації стають запорукою розкриття структурно-функціонального та ресурсного потенціалу еліти як провідного суб'єкта модернізаційної діяльності, забезпечуючи стабільність розвитку

політичної системи. Дана проблематика досить детально розкрита в роботах Дж. Марча, Й. Олсена, Б. Пітерса, С. Хантінгтона та інших.

Другий розділ – «Теоретико-методологічні засади інституціоналізації еліти в політичній системі» – присвячено визначенню особливостей, процедури інституціоналізації еліти в контексті формування інституціонального середовища функціонування та подальшої легітимації в політичній системі, а також узагальненню методології дослідження.

У **підрозділі 2.1. «Сутність та основні етапи інституціоналізації еліти в політичній системі»** – визначено основні ознаки, структурні складові еліти як політичного інституту, конкретизовано функції та досліджено етапи інституціоналізації в політичній системі.

Особливості функціонування політичної системи актуалізують потребу розгляду політичної еліти крізь призму інституціоналізації, що обумовлено її структурно-функціональними характеристиками та провідною роллю у процесах визначення стратегій розвитку та модернізації політичної системи. До основних ознак еліти як політичного інституту відносять: суспільну потребу в професійному виконанні управлінських функцій, формалізацію відносин суспільним договором, об’єктивацію, здатність до самостабілізації, наявність функцій та структури. Функції еліти пов’язані з визначенням напрямів розвитку та модернізації політичної системи, що обумовлюються задоволенням потреб суспільства. Структурними компонентами виступають – статусно-рольова сітка, ресурси, ціннісно-нормативна система та санкції.

Статусно-рольова сітка – це закріплена система статусів та ролей, що визначають правила поведінки і взаємодії, а також санкції в разі їх порушення. Вона охоплює елітні групи різних сфер діяльності (політичну, економічну, військову, культурну тощо), що мають доступ до процесів прийняття стратегічних рішень, здійснення управлінських функцій та володіють необхідним для цього ресурсним потенціалом. Він вимірюється сукупністю наступних форм капіталу (культурного, людського, економічного, соціального, адміністративного, політичного, символічного, силового). Вони взаємодоповнюють одне одного, що дозволяє політичній еліті ефективно накопичувати ресурси та перерозподіляти їх згідно з вимогами конкретної ситуації.

Ціннісно-нормативна система – це своєрідна сукупність цінностей, ідеологічних принципів, стереотипів поведінки, що виступають основою прийняття політичних рішень. В умовах посилення впливу ЗМІ на функціонування політичної системи, цінності набувають комунікативного характеру, формуючи в масовій свідомості відповідне бачення політичних практик. Система цінностей формується на всіх рівнях статусно-рольової сітки, але дієвості вона набуває за умови узгодження інтересів елітних груп. Санкції передбачають позбавлення представника елітної групи капіталу та доступу до владних ресурсів унаслідок порушення правил внутрішньоелітної взаємодії.

Політична еліта проходить етапи інституціоналізації, що забезпечують їй легалізацію, трансформацію, адаптацію до змін в умовах модернізації. Цей процес сприяє формуванню нових якостей еліти, процедур взаємодії, спрямованих на забезпечення потреби суспільства в стабільності та порядку

через проведення модернізаційних змін. Основними критеріями оцінювання рівня інституціоналізації виступають адаптивність, складність, автономність, згуртованість, конгруентність, ексклюзивність, що доповнюються показниками, пов'язаними з динамікою модернізації політичної системи.

У **підрозділі 2.2. «Інституціональне середовище функціонування політичної еліти»** – визначено сутність та особливості формування інституціонального середовища еліти.

Інституціональне середовище функціонування політичної еліти відображає сукупність правил взаємодії та практик, що визнаються легітимними всіма суб'єктами в межах політичної системи. Їх формування обумовлюється поточною політичною ситуацією, рівнем мотивації та відповідальності політичних суб'єктів. До основних форм політичної взаємодії еліти відносяться: співпраця, тобто спільність дій, зумовлена прагненням досягнення взаємовигідних цілей та інтересів; конкуренція, що передбачає високий рівень змагальності суб'єктів за отримання певних переваг відносно розподілу привілеїв чи ресурсів; коаліція, тобто формування високого рівня згуртованості навколо досягнення відповідних цілей та мобілізації ресурсів; пактування, тобто вироблення спільної стратегії діяльності з метою забезпечення стабільності політичної ситуації. Процеси конкуренції створюють потенціал для інституціоналізації нових політичних практик. Конкретизація правил взаємодії та практик дозволяє визначати алгоритми діяльності в політичних процесах (у тому числі модернізаційних), оптимізуючи їх за допомогою нових політичних технологій.

Політична еліта виступає активним суб'єктом формування двосторонньої взаємодії з громадянським суспільством у межах інституціонального середовища. Ефективне управління процесами комунікації забезпечується наступними типами взаємодії: «суспільство-влада» та «влада-суспільство». Вони конкретизують певні способи, за допомогою яких еліта отримує можливість впливати на процес управління політичною комунікацією. Це сприяє досягненню стратегічних цілей модернізації політичної системи, завдяки партнерському співробітництву та високому рівню довіри між елітою та громадянським суспільством.

У **підрозділі 2.3. «Особливості легітимації еліти в політичній системі»** – визначено основні аспекти процесу легітимації еліти та конкретизовано процедуру його реалізації в політичній системі.

Легітимація політичної еліти – це двосторонній процес взаємодії суб'єктів, які претендують на владні ресурси та вплив з метою реалізації власних політичних чи модернізаційних проектів. Процеси легітимації еліти виступають складовою оптимізації модернізаційних змін, оскільки формують суспільне визнання доцільності запропонованих стратегій та тактик діяльності, активізуючи громадську ініціативу. Їх зміст розкривається крізь призму наступних складових: 1) обґрунтування, виправдання, підтвердження претензій на соціальну значущість еліти та визначених нею стратегічних напрямів діяльності, а також способів її здійснення; 2) визнання та підтримка діяльності еліти авторитетними особами, лідерами думки, ЗМІ, активними групами громадськості. Ефективність легітимаційного процесу забезпечується відповідною процедурою та механізмами її практичної реалізації. Процедура легітимаційного процесу

політичної еліти передбачає наступні етапи: 1) вироблення правил і норм політичної діяльності на основі мінімального консенсусу груп інтересів; 2) усвідомлення суб'єктами необхідності дотримання «правил гри» у практичній політичній діяльності.

Процеси легітимації визначають межі інституціонального середовища, конкретизують вибір доцільних способів і методів діяльності, формують розуміння необхідності та доцільності модернізаційних змін. Вони сприяють: 1) засвоєнню наявних знань у вигляді норм і правил взаємодії, що дозволяють формувати нормативно-комунікативну включеність суб'єкта в елітні кола різної ієрархії, забезпечуючи внутрішньоелітну ідентифікацію; 2) виробленню алгоритмів прийняття рішень; 3) диференціації сфер діяльності, направленої на професіоналізацію та вироблення нових форм взаємодії еліти; 4) символізації процесу інституціоналізації еліти, що включає систематизацію всіх суб'єктивних та об'єктивних значень стосовно її місця та ролі в політичній системі, а також масштабів впливу на здійснення структурно-змістовних перетворень.

У **підрозділі 2.4. «Методологія дослідження інституціоналізації еліти в процесі модернізації політичної системи** – обґрунтовано доцільність вивчення інституціоналізації еліти в процесі модернізації на теоретико-методологічному та практично-політичному рівнях дослідження.

Теоретико-методологічний рівень дослідження детермінується використанням наступних наукових підходів. Неоінституціональний підхід сприяв конкретизації: правил поведінки та взаємодії в статусно-рольовій сітці елітного інституту; ролі особистості (політичного лідера) у прийнятті рішень; формальних і неформальних типів взаємодій; процедури легітимації еліти. Парадигмальний підхід сприяв формуванню нової парадигми інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України на основі оперування загальновизнаними поняттями політичної науки, врахування символічних значень різних просторово-часових параметрів та визнання цінністю суспільного оцінювання результативності модернізаційних практик.

Дослідження закономірностей розвитку політичної системи України обумовлювалося використанням системного підходу. Технологічний підхід дозволив визначити рівень суб'єктності еліти в процесах модернізації, тобто здатності виконувати покладені на неї функції, використовуючи для оптимізації діяльності необхідні політичні технології. Процеси модернізації політичних систем були розглянуті крізь призму конкретних операцій та процедур, що сприяло формуванню технологічної моделі модернізаційної діяльності еліти. До основних аспектів використання синергетичного підходу можна віднести: вивчення об'єкта та предмета дослідження крізь призму співвідношення хаосу та порядку; аналіз процесів інституціоналізації політичної еліти як своєрідних дисипативних структур, що синхронізують динаміку розвитку системи; виокремлення паттернів порядку (політичних лідерів), що здійснюють вибір варіанту дії в точці біфуркації.

У ході наукового дослідження також були використані: 1) історіологічний метод, на основі якого конкретизовано особливості інституціоналізації еліти в політичній системі, враховуючи реалії минулого, сьогодення та прогнозні

сценарії майбутнього; 2) герменевтичний метод сприяв визначенню відповідності, обраних елітою моделей модернізації та політико-технологічного інструментарію актуальним потребам, цінностям, інтересам суспільства; 3) порівняльний метод допоміг узагальнити досвід інституціоналізації еліти в Україні, а також Іспанії, Німеччині, Туреччині; 4) структурно-функціональний метод дозволив уточнити структуру та функції еліти як політичного інституту. Методи аналізу, синтезу, абстрагування, ідеалізації, узагальнення сприяли розширенню наявних теоретичних знань відповідними фактами, пошуку нових аспектів вирішення поставлених цілей та завдань, а також узагальненню проміжних і підсумкових висновків.

Реалізації практично-політичного рівня дослідження сприяло використання прагматичного та ситуаційного аналізів. Потенційні можливості оптимізації модернізаційних процесів були визначені за допомогою прагматичного аналізу. Ситуаційний аналіз сприяв конкретизації праматерів політичної ситуації в межах якої відбулися чи відбуваються модернізаційні зміни, ініційовані відповідними суб'єктами діяльності. У цьому контексті частково були використані результати соціологічних досліджень, проведених Інститутом соціології НАН України, Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.

У **третьому розділі «Суб'єктність еліти в процесах модернізації сучасних політичних систем»** – досліджено взаємозв'язок консервативної та ліберальної тенденцій щодо розкриття сутності, структурних складових суб'єктності еліти та особливостей використання політичних технологій в процесах модернізації.

У **підрозділі 3.1. «Консервативна та ліберальна тенденції в дослідженні ролі політичних еліт у модернізаційних процесах»** – розкрито особливості консервативної та ліберальної тенденцій, на основі чого конкретизовано роль еліти в процесах політичної модернізації.

У сучасних модернізаційних процесах актуалізується потреба пошуку суб'єкта діяльності, конкретизації процедури прийняття рішень, технологій їх практичної реалізації та врахування факторів впливу. У політичній науці сформувалися ліберальна та консервативна тенденції дослідження ролі політичної еліти в процесах модернізації, які згодом трансформувалися в структурний та процедурний підходи. Перший акцентує увагу на важливості перерозподілу сфер впливу держави та громадянського суспільства (Г. Алмонд, Р. Даль, Л. Пай, Д. Растоу). Відтак, структурно-функціональний та ресурсний потенціал політичної еліти виступає складовою ініціювання та практичної реалізації модернізаційних проектів. Їх ефективність обумовлюється наявністю демократичних механізмів прийняття рішень, домінуванням ліберальних цінностей, а також активністю груп громадськості. Вони володіють необхідним потенціалом самоорганізації, використання якого здатне оптимізувати політико-модернізаційну діяльність.

Процедурний підхід дозволяє комплексно дослідити структурно-функціональні характеристики суб'єкта політичної модернізації, який наділений відповідним ресурсним потенціалом (Х. Лінц, Л. Пшеворський, С. Хантінгтон, Ф. Шміттер). Результативність модернізаційних перетворень визначається рівнем

конкурентної взаємодії еліт, здійсненням вибору технологій політичної діяльності, що оптимізують досягнення поставлених цілей. При цьому, у разі необхідності, відбувається активізація двосторонньої взаємодії з метою залучення потенціалу громадянського суспільства до політико-модернізаційної діяльності.

Комплексне дослідження проблем політичної модернізації та суб'єктів її здійснення можливе за умови синтезу структурного та процедурного підходів. Він сприяє визначенню просторово-часових параметрів політичної ситуації, їх впливу на динаміку модернізаційного процесу, що ініціюється та реалізується елітою в силу набуття суб'єктності. Українські науковці (О. Бабкіна, В. Горбатенко, Г. Зеленько, Л. Нагорна, Ю. Шайгородський) наголошують на доцільності синтезу даних підходів у вивченні суб'єктності еліти в процесах політичної модернізації, оскільки їх успішність завжди обумовлена рівнем суспільної консолідації та підтримки стратегій державного розвитку. У цьому контексті актуалізується потреба пошуку оптимальної процедури та технологій діяльності еліти в процесах модернізації політичної системи України, але суспільний потенціал розглядається як важлива складова успішності реформування.

У **підрозділі 3.2. «Сутність і структурні складові суб'єктності політичної еліти в процесах модернізації»** – досліджено змістовні характеристики суб'єктності еліти в процесах політичної модернізації.

Політична суб'єктність еліти формується під впливом процесів інституціоналізації. Вона визначає здатність владного суб'єкта впливати на інших для оптимізації визначених цілей та завдань. Цьому сприяють доступні технології політичної діяльності та наявний ресурсний потенціал, що реалізується в умовах конкретної політичної ситуації. У процесах модернізації політичної системи рівень суб'єктності еліти визначає ступінь його впливу на ініціювання, визначення стратегії та тактики політико-модернізаційної діяльності.

До змістовних характеристик суб'єктності еліти відносять: 1) високий рівень інституціоналізації у структурі політичної системи, підтверджений законодавчими процедурами, які чітко регламентують правила діяльності, надаючи їм загальнообов'язкового характеру; 2) статусно-рольову сітку, як сукупність статусів і ролей, що визначають правила поведінки та взаємодії суб'єктів, а також санкції щодо порушників; 3) систему розподілу функціонального навантаження в межах статусно-рольової сітки; 4) внутрішньоелітну самоідентифікацію, що сприяє чіткому усвідомленню правил і принципів політичної комунікації; 5) зовнішній та внутрішній рівні легітимації рішень, що забезпечують результативність процесу модернізації; 6) політичну компетентність у виборі правил, процедур, технологій діяльності; 7) сукупність політичних практик і можливостей їх реалізації; 8) групи інтересів, які визнають легітимність елітного інституту та готові надавати йому ресурси оптимізації політичної діяльності; 9) наявність (або відсутність) політичного лідера, здатного проявляти ініціативу та нести відповідальність за здійснювану діяльність. Практична реалізація суб'єктності відбувається в умовах розгортання механізму модернізації політичної системи, тобто визначення способу взаємного

задоволення інтересів в політичній системі, що передбачає конкретизацію напрямів і методів діяльності.

У **підрозділі 3.3. «Політичні технології як інструмент модернізації політичних систем»** – представлено технологічну модель модернізації політичної системи, уточнено процедуру її практичної реалізації та конкретизовано відповідні технології політичної діяльності.

Складність модернізаційних процесів вимагає формування технологічної моделі управління, що конкретизує суб'єкт та об'єкт здійснення політико-модернізаційної діяльності. Технологічна модель складається з послідовних процедур, реалізація яких здійснюється за допомогою відповідних технологій політичної діяльності. Перший етап – усвідомлення елітою необхідності модернізації політичної системи, що проявляється у формуванні цілей та завдань, їх включеності до порядку денного. У цьому контексті доцільним є використання наступних технологій: 1) політичного проектування, що сприяє узагальненню образу бажаного майбутнього, а також поєднанню стратегії та тактики діяльності; 2) формування порядку денного, що конкретизує теми і заходи, необхідні для досягнення «світлого майбутнього»; 3) фреймінгу, що актуалізує для громадськості доцільність змін, уточнюючи суб'єктів діяльності.

На другому етапі відбувається конкретизація можливих сценаріїв реалізації модернізаційного проекту. Використання технології сценарування, сприяє виробленню альтернативних сценаріїв модернізаційного процесу, їх порівнянню та вибору найбільш доцільного варіанту. Третій етап технологізації процесу модернізації передбачає використання технологій, що орієнтовані на практичну реалізацію обраного сценарію. Доцільними у цьому контексті будуть технології: 1) політичного менеджменту, направлені на забезпечення ефективного планування практичної реалізації обраного сценарію; 2) політичного та соціального маркетингу, що оптимізують взаємодію влади та громадськості на засадах плюралізму, конкуренції та свободи вибору; 3) прийняття державно-політичних рішень, направлені на реалізацію модернізаційного проекту та організацію діяльності владних структур.

На четвертому етапі здійснюється моніторинг ефективності модернізаційного проекту, а тому використовуються технології: 1) моніторингу, що визначає відповідність, проведених змін, потребам громадськості; 2) оцінювання, що передбачає легітимацію вже прийнятих державно-політичних рішень, відстоювання програм діяльності владних суб'єктів перед групами інтересів, громадськістю. Враховуючи складність процесів модернізації, особливості взаємодії її суб'єкта та об'єкта, доцільним є наскрізне використання PR-технологій та консалтингового супроводу, що мають залучатися на кожному з етапів окресленої технологічної схеми.

Четвертий розділ «Особливості та перспективи інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України» – проаналізовано сучасний стан та перспективи подальшої інституціоналізації еліти в політичній системі України, запропоновано практичні рекомендації на основі зарубіжного досвіду.

У **підрозділі 4.1. «Особливості інституціоналізації еліти в політичній системі незалежної України»** – досліджено основні етапи інституціоналізації еліти в політичній системі України та здійснено оцінювання рівня інституціоналізованості згідно представлених критеріїв.

На першому етапі (1991–1994 рр.) процеси інституціоналізації політичної еліти відбувалися в умовах трансформації політичної системи України. Сформована інституціональна структура еліти характеризувалася відсутністю збалансованої статусно-рольової сітки, домінуванням номенклатурних цінностей, низьким рівнем політичної відповідальності. Політична суб'єктність проявлялася у формуванні інституціонального середовища, імітуванні модернізаційних перетворень та задоволенні власних потреб у самозбереженні.

Низький рівень інституціоналізації еліти прослідковувався за критеріями: 1) адаптивності, що проявлялося у хаотичному реформуванні; 2) складності, що пояснювалося низьким рівнем лідерського потенціалу та функціональної взаємодії; 3) згуртованості, що проявлялося у наростанні протистояння гілок влади у контексті розподілу повноважень і сфер впливу; 4) конгруентності, тобто неспроможності прийняття Основного закону держави як правової основи правил і норм взаємодії; 5) ексклюзивності, що вказувало на відсутність творчого потенціалу та бажання ініціювати модернізаційний проект. Середній рівень оцінювання за критерієм автономності пов'язаний із домінуванням групових інтересів партійної номенклатури та демократів щодо закріплення позицій у статусно-рольовій сітці.

Другий етап інституціоналізації еліти в Україні умовно можна розділити на два періоди. Елітному політичному інституту було притаманне формування статусно-рольової сітки з чітко окресленим лідерством Президента та домінування принципу «вимушеного плюралізму». Його суб'єктність проявлялася у реалізації проекту «економічного прагматизму», що базувався на проголошеному курсі всебічного реформування політичної системи. Для першого періоду (1994–1998 рр.) характерний низький рівень інституціоналізації еліти за критеріями: 1) згуртованості, що обумовлювалося протистоянням гілок влади та окремих політичних лідерів; 2) конгруентності, що пояснюється неготовністю визнати Конституцію фундаментом формування нових цінностей та процедур діяльності. Середній рівень інституціоналізації прослідковувався за критеріями: 1) адаптивності, що пояснюється відносною результативністю у стабілізації соціально-економічної ситуації, пошуку балансу багатовекторності у зовнішній політиці; 2) складності, що проявлялося у поступовій кристалізації статусно-рольової сітки та зростанні значення лідерського потенціалу; 3) автономності, що обумовлювалося процесами включеності фінансово-промислових груп до статусно-рольової сітки; 4) ексклюзивності, що пояснювалося спробами конкретизації модернізаційного проекту.

Серед особливостей другого періоду (1999–2004 рр.) інституціоналізації можна виділити зниження рівня автономності та ексклюзивності до низького. У першому випадку мова йде про зростання рівня клановості у функціонуванні еліти. У другому – про посилення хаотичності модернізаційних процесів у контексті зміни вектору зовнішньої політики. Водночас, відбулося підвищення

рівня згуртованості до середнього завдяки актуалізації потреби внутрішньоелітної консолідації.

Для третього етапу інституціоналізації еліти (2005–2010 рр.) була характерна відсутність збалансованої статусно-рольової сітки, наявність перманентних протистоянь між гілками влади, що призводили до політичних криз та бездіяльності у сфері прийняття важливих державно-політичних рішень. Суб'єктність еліти проявлялася в ініціюванні проекту модернізації політичної системи України, основним ідейним гаслом якого стало «Україна – це Європа». Низький рівень інституціоналізації прослідковувався за критеріями: 1) адаптивності, що пояснюється неспроможністю еліти реагувати на виклики, спровоковані «Помаранчевою революцією»; 2) складності, що проявлялося у розбалансованості функцій статусно-рольової сітки інституту та відсутності лідерського потенціалу; 3) згуртованості, що мало вираження у загостренні протистояння гілок влади та провокувало кризу державно-політичного управління; 4) конгруентності, що обумовлено ситуативністю дотримання правил і процедур, поступовим їх заміщенням неформальними практиками. Середній рівень інституціоналізації еліти прослідковувався за критеріями автономності (пошук компромісних форм взаємодії між елітою та групами інтересів у контексті небажання втрачати позиції у статусно-рольовій сітці) та ексклюзивності (ініціювання проекту модернізації у контексті євроінтеграції).

Четвертий етап інституціоналізації еліти (2010–2013 рр.) характеризувався наявністю монолітної статусно-рольової сітки, формуванням централізованої вертикалі влади, посиленням домінування патрон-клієнтських відносин. Суб'єктність елітного політичного інституту проявлялася в ініціюванні проекту модернізації, ідейним гаслом якого стало «Стабільність та консолідація заради прогресу держави». Середній рівень інституціоналізації еліти прослідковувався за критеріями: 1) адаптивності (посилення централізації владної вертикалі та орієнтації на ситуативно-вигідні рішення); 2) складності (збалансованість функціонування у прийнятті рішень); 3) згуртованості (вироблення правил і норм взаємодії, необхідних для збереження статусу). Низький рівень інституціоналізації еліти проявлявся за критеріями: 1) автономності, що прослідковувалося у формуванні правлячого політичного клану; 2) конгруентності, свідченням чого було скасування політичної реформи, нехтування конституційними нормами; 3) ексклюзивності, що проявлялося у ситуативному реформуванні.

Для всіх етапів інституціоналізації була характерна відсутність чіткої та послідовної процедури реалізації модернізаційних проектів, а найбільш дієвими були технології: віртуалізації політичного простору; політичного маніпулювання; формування політичних міфів; прийняття державно-політичних рішень, орієнтованих на задоволення приватних інтересів.

У **підрозділі 4.2. «Досвід інституціоналізації еліти в процесах модернізації зарубіжних політичних систем»** – визначено особливості інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем Іспанії, Німеччини та Туреччини.

Інституціоналізація еліти Іспанії у процесах модернізації політичної системи мала наступні особливості. Ключовим суб'єктом інституціоналізації та легітимації еліти виступив король Хуан Карлос I, який взяв на себе моральну та політичну відповідальність за визначення стратегії державного розвитку. Це сприяло кадровому оновленню статусно-рольової сітки політичного інституту. Високий рівень консенсусу в елітному середовищі та моральний авторитет монарха дозволили забезпечити ефективну взаємодію гілок влади. Політичні партії Іспанії, завдяки адаптації програмно-ідеологічних гасел, стали дієвими суб'єктами у представництві інтересів громадян та формуванні уряду.

Ініційовані модернізаційні перетворення були представлені у вигляді своєрідного проекту повернення Іспанії до складу європейської цивілізації, цінності та стандарти якої проголошувалися основою стабільного демократичного розвитку. Одним з основних механізмів модернізації було визнано національне примирення між потенційними суб'єктами діяльності (політичною елітою та групами громадськості), що реалізовувалося шляхом узгодження напрямів реформування, взаємодії з громадськістю та схвалення основних рішень на референдумах. Прийняття Конституції, визнання її загальнообов'язкового характеру забезпечило формування дієвої нормативно-правової бази регулювання економічної та політичної сфер, повноважень гілок влади та здійснення контролю за їх виконанням.

Інституціоналізація політичної еліти Німеччини у процесах модернізації політичної системи характеризувалася наступними рисами. Політична еліта ФРН виступила провідним суб'єктом ініціювання модернізаційних перетворень політичної системи, доклавши значних зусиль для інституціоналізації та легітимації власного статусу після поразки у Другій світовій війні. Визнавши відповідальність за наслідки військових дій, еліта консолідувала зусилля навколо стратегічної мети – об'єднання території Німеччини. Процеси люстрації сприяли оновленню статусно-рольової сітки, формуванню чітких і прозорих правил політичного рекрутування. Важливим каналом інкорпорації стали політичні партії, які взяли на себе відповідальність за розробку стратегій державного розвитку. Це спряло забезпеченню консенсусу в діяльності політичної еліти.

Ініційований проект модернізації був орієнтований на довгострокову стратегію об'єднання німецьких земель у контексті процесів євроінтеграції, яка поетапно реалізовувалася всіма правлячими коаліціями. Основою успіху об'єднавчого процесу стала так звана «теорія магніту», тобто формування високих стандартів життя ФРН, що мали мотивувати жителів обох німецьких держав до національної єдності та співпраці заради відновлення суверенітету. Прийняття Основного закону створило передумови формування ефективної нормативно-правової бази та закріплення повноважень гілок влади.

Процесам інституціоналізації еліти в політичній системі Туреччини були притаманні наступні особливості. Суб'єктом ініціювання модернізаційного проекту виступив офіцерський корпус на чолі з Ататюрком. За його ініціативи були створенні організаційні структури для здійснення владних повноважень (ВНЗТ, тимчасовий уряд, Народна партія), що сприяло кадровому оновленню елітного політичного інституту. Достатньо високий рівень консолідації еліти у

здійсненні реформування забезпечувався авторитетом Ататюрка та авторитарним стилем політичного лідерства.

Ініційований проект модернізації політичної системи базувався на ідеї оновлення держави у контексті врахування здобутків динамічного розвитку європейської цивілізації, при збереженні національно-культурних особливостей. Акцент було зроблено на формуванні національної держави, що здатна здійснити широкомасштабні реформи для забезпечення власного поступу та досягнення відповідного рівня суспільного блага. Одним з основних механізмів модернізації було визнано націоналізм. Прийняття закону «Про основні організації» та його трансформація у Конституцію закріпила формування державності на засадах республіканізму, ставши фундаментом процесів інституціоналізації еліти, легітимації ініційованих модернізаційних перетворень і формування світської нормативно-правової бази.

Реалізації модернізаційної діяльності еліт, представлених політичних систем, сприяли наступні технології: політичного консультування; PR, політичного проектування; формування порядку денного; фреймінгу; політичного сценарування; поєднання технологій прийняття державно-політичних рішень, політичного менеджменту та маркетингу; оцінювання та моніторингу. Політичним елітам Іспанії, Німеччини та Туреччини був притаманний високий рівень інституціоналізації за критеріями адаптивності, складності, автономності, згуртованості, конгруентності та ексклюзивності. Винятком був середній рівень інституціоналізації еліти Туреччини за критерієм автономності.

У **підрозділі 4.3. «Сучасний стан і перспективи інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України»** – визначено поточне становище еліти та сформовано рекомендації щодо перспектив її подальшої інституціоналізації.

Правлячою елітою був задекларований перехід від патерналізму до партнерської взаємодії з громадянським суспільством, що мало прояв у розширенні можливостей впливу громадських структур на процеси суспільно-політичного розвитку через активізацію комунікації із ЗМІ та публічні обговорення суспільно-політичних проблем. Однак, традиційним залишається домінування патерналістської тенденції двосторонньої взаємодії, що проявляється у: 1) створенні підконтрольних та фінансово залежних від владних структур громадських організацій; 2) підкріпленні очікувань громадян на допомогу від держави реалізацією основних засад малоефективної соціальної політики; 3) відсутності політичної волі еліти щодо послідовності практичної реалізації альтернативних рішень.

Правила взаємодії в інституціональному середовищі еліти являють собою своєрідний конгломерат політичних і бізнесових практик, орієнтованих на досягнення конкретного результату через пошук компромісного рішення. Президенту вдалося (навіть за парламентсько-президентської форми правління) зосередити центр прийняття рішень у власних руках. Хід процесів реформування та їх наслідки показують, що Конституція, встановлені «правила гри» (в силу високого рівня корумпованості, клановості політичної сфери) так і не стали фундаментом створення чітких і прозорих форм внутрішньоелітної взаємодії.

Суб'єктність еліти визначалася доволі амбітним проектом «Стратегія-2020», що передбачав здійснення всебічної модернізації політичної системи, направленої на забезпечення європейських стандартів життя. Середній рівень інституціоналізації еліти прослідковується за критеріями: 1) адаптивності, що пояснюється відносною стабілізацією функціонування політичної системи в умовах анексії частини території та військових дій на Донбасі, обумовленою активною діяльністю у зовнішній та внутрішній політиці; 2) складності, що проявляється у наявності диференціації функцій у межах статусно-рольової сітки; 3) автономності, проявом чого є значний вплив груп інтересів на процеси ініціювання та прийняття рішень щодо реформування, але рівень централізації вертикалі влади дозволяє формувати певну систему стримувань і противаг; 4) ексклюзивності, що проявлялося у ситуативній переорієнтації на європейський досвід модернізації, неузгодженості дій відносно процедури її здійснення та розмитості образу бажаного майбутнього. Низький рівень інституціоналізації еліти прослідковується за критеріями згуртованості та конгруентності. У першому випадку мова йде про наявність перманентного конфлікту між гілками влади. Загроза втрати легітимного статусу мотивує еліту на пошук компромісних форм взаємодії. У другому – про домінування неформальних практик взаємодії над формальними, їх зміні заради досягнення ситуативного балансу інтересів.

Традиційними, в умовах української політичної дійсності, залишаються наступні технології: формування політичних міфів; віртуалізації політичного простору; політичного маніпулювання. Ситуативно елітним інститутом використовуються технології: політичного консультування; політичного проектування; формування порядку денного; фреймінгу; політичного сценарування; прийняття державно-політичних рішень.

Подальші перспективи функціонування еліти як політичного інституту, пов'язані з підвищенням рівня інституціоналізації від перманентного низького та середнього до високого. Найбільш оптимальною для функціонування політичної системи України та підвищення рівня інституціоналізації еліти є домінування ліберальної тенденції розвитку. Вона формує своєрідні передумови посилення демократичності функціонування елітного політичного інституту, створюючи додаткові можливості структурно-функціональної оптимізації та переорієнтації на компромісно-консенсусні форми внутрішньої взаємодії, сприяючи активізації комунікації з суспільством. Провідним вектором політичної модернізації стає європейська система цінностей та стандартів життя, що створює сприятливі умови здійснення перетворень у контексті свободи вибору проекту, технологій діяльності, залучення громадської ініціативи, а також використання досвіду провідних європейських держав та їх фінансової підтримки.

У **висновках** наведено основні теоретичні підсумки дисертації.

Здійснено теоретико-методологічне узагальнення і нове розв'язання наукової проблеми, пов'язаної з дослідженням інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи України. Актуальність дослідження обумовлена недостатньою теоретичною розробленістю, а також її практичною значущістю для українського суспільства в умовах сучасної політичної дійсності.

Проведене дисертаційне дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Ґенеза становлення парадигми політичної модернізації розкривається через взаємозв'язок символічних узагальнень (модернізація як складова прогресу, модернізація як спосіб підвищення якості життя тощо), різноманітних теорій, провідні аспекти яких лягли в основу моделей модернізації, а також нових світоглядних цінностей (свобода, плюралізм, відповідальність тощо). Передумовами розгортання модернізаційних процесів світових політичних систем стали прогресивні зміни в економічній та політичній сферах життєдіяльності суспільства. Вони сприяли актуалізації наукових пошуків перспективних і прогресивних напрямів суспільного розвитку. До основних можна віднести: 1) німецьку філософію, у рамках якої відбулося переосмислення цінностей (свободи, справедливості, права) як основи розкриття потенціалу самореалізації особистості, яка визнавалася суб'єктом здійснення прогресивних змін; 2) еволюціонізм розширив знання відносно типів соціальних змін, їх інституціональних суб'єктів; 3) функціоналізм акцентував увагу на можливості використання структурно-функціонального потенціалу суб'єктів дії в оптимізації здійснення перетворень; 4) європоцентризм визнавав домінування європейського досвіду модернізації та був доповнений цивілізаційними теоріями у контексті необхідності врахування їх особливостей у розвитку людства. Активні наукові дискурси та практичні результати політичної модернізації зумовили появу різних теорій та моделей дослідження цього феномену. Аналіз змісту лінеарної, парціальної, багатолінійної, акторної, структуралістської, фігураційної моделей політичної модернізації дав змогу конкретизувати класичні та перспективні напрями дослідження політичної модернізації.

Процеси модернізації пов'язані з практичним упровадженням якісних змін у функціонування структурних складових політичної системи та основних сфер життєдіяльності суспільства. Вони створюють передумови динамічного розвитку, високого рівня адаптації системи до викликів внутрішнього та зовнішнього середовища, вироблення національного модернізаційного проекту, орієнтованого на досягнення відповідних суспільним потребам стандартів життя, необхідних для самореалізації кожної особистості.

2. Політична система виступає структурно впорядкованою цілісністю взаємопов'язаних елементів, взаємодія яких забезпечує формування влади для регулювання суспільно-політичних відносин, забезпечення стабільності через здійснення перетворень. До основних характеристик відносять: цілісність у контексті інтеграції структурних складових, ресурси яких використовуються для політичної модернізації; активно діючі суб'єкти політики; інформаційно-культурне середовище функціонування; механізм здійснення політики та народовладдя з метою досягнення суспільного блага. Процеси модернізації обумовлюють структурно-змістовні перетворення політичної системи, забезпечуючи динамічність її розвитку.

Структурно-функціональні характеристики еліти забезпечують їй провідну роль в ініціюванні та практичній реалізації модернізаційної діяльності, направленої на забезпечення ефективного розвитку політичної системи. Процеси

інституціоналізації сприяють розкриттю структурно-функціонального та ресурсного потенціалу еліти як провідного суб'єкта реалізації національного модернізаційного проекту, орієнтованого на досягнення стандартів якості життя, що відповідають суспільним потребам.

3. Еліта розглядається як політичний інститут, що характеризується стійкою, нормативно-структурною впорядкованістю процедур і практик взаємодії, направлених на завоювання владних повноважень, здійснення політичного управління на основі наявних ресурсів. Основними його ознаками виступають: суспільна потреба у професійному політичному управлінні; договірна система відносин з суспільством; самостабілізація; структурно-функціональне навантаження. До структурних компонентів відносять – статусно-рольову сітку, ресурси, ціннісно-нормативну систему та санкції. Функції визначаються потребами забезпечення сталого розвитку політичної системи через здійснення модернізації, направленої на підвищення стандартів життя суспільства.

Динамічність процесів інституціоналізації обумовлюється впливом культури, особливостями владної ієрархії, інституціональним середовищем. Основні етапи інституціоналізації забезпечують політичній еліті легалізацію, трансформацію, адаптацію до змін в процесах модернізації. У ході інституціоналізації відбувається формуванню нових якостей, процедур взаємодії у політичній системі, направлених на задоволення потреби громадськості в стабільності та порядку. Основними критеріями оцінювання рівня інституціоналізації еліти виступають адаптивність, складність, автономність згуртованість, конгруентність, ексклюзивність. Вони були доповнені показниками, пов'язаними з динамікою модернізації політичної системи. Ефективність процесів інституціоналізації еліти обумовлює її здатність до визначення загальних засад функціонування політичної системи, ініціювання та практичної реалізації модернізаційних перетворень з метою досягнення суспільного блага.

4. Інституціональне середовище функціонування політичної еліти відображає сукупність легітимних правил взаємодії, що формують відповідні алгоритми діяльності в процесах політичної модернізації. Його структурними компонентами виступають правила та норми взаємодії, а також домінуючі політичні практики. До основних форм політичної взаємодії еліти відносять співпрацю, конкуренцію, коаліцію, пактування. Політичні практики – це певні конструкції соціально-політичних ситуацій, доцільні моделі взаємодії, політичні технології, а також алгоритми прийняття рішень. Сформована, в рамках інституціонального середовища, модель взаємодії еліти впливає на динаміку модернізаційних процесів. Це досягається завдяки конкретизації процедури діяльності та оптимізації її підсумкового результату політичними технологіями.

Політична еліта покликана забезпечувати динаміку комунікативних процесів у межах інституціонального середовища для активізації взаємодії з громадянським суспільством на засадах партнерського співробітництва та довіри. Основні типи взаємодії «суспільство-влада» та «влада-суспільство» визначають способи впливу еліти на процеси управління політичною комунікацією та

формування зворотного зв'язку, посилюючи дієвість модернізаційних перетворень. Формування першого типу взаємодії передбачає використання можливостей громадської думки та громадського лобізму, а другого – технологій залучення громадян до управління. Ефективність модернізаційних перетворень політичної системи обумовлюється чіткістю визначення стратегії двосторонньої взаємодії між елітою та громадянським суспільством у сфері публічної політики.

5. Процеси легітимації передбачають двосторонню взаємодію еліти та суспільства відносно обґрунтування претензії на значущість визначених стратегій діяльності та визнання їх доцільності в умовах конкретної політичної ситуації. Легітимація політичної еліти здійснюється на рівні внутрішньої структури, формуючи інституціональне середовище діяльності, що потребує суспільного визнання доцільності, здійснюваних перетворень у процесах модернізації. Легітимаційний процес характеризується наявністю конкретних етапів та механізмів практичної реалізації. Його динамічність обумовлюється наступними факторами: просторово-часовими характеристики; особливостями делегітимації попередників; домінуючими нормами та правилами взаємодії; суб'єктами легітимаційної політики, їх позиціями та формами взаємодії; технологіями, напрямами та ресурсами легітимаційної політики.

Процеси легітимації сприяють закріпленню у суспільній свідомості цінностей та відповідних їм моделей політичної модернізації, доводячи доцільність та конкурентоспроможність здійснюваної елітою діяльності, направленої на підвищення стандартів якості життя. Ефективність легітимаційного процесу стає запорукою формування високого рівня двосторонньої взаємодії еліти та громадянського суспільства у реалізації національного проекту модернізації.

6. Обґрунтовано доцільність поєднання теоретико-методологічного та практично-політичного рівнів дослідження інституціоналізації еліти в процесі модернізації політичної системи. Використання неоінституціонального, парадигмального, системного, синергетичного, технологічного підходів, що доповнювалися історіологічним, герменевтичним, порівняльним, структурно-функціональним, а також загальнонауковими методами наукового дослідження забезпечило реалізацію теоретико-методологічного рівня дослідження. Проведення прагматичного та ситуаційного видів політичного аналізу надало завершеності практично-політичному рівню дослідження. Це забезпечило концептуальне осмислення інституціоналізації еліти в процесі політичної модернізації крізь призму технологічної моделі його практичної реалізації.

7. У науковому дискурсі сформувалися ліберальна та консервативна тенденції дослідження ролі еліти в процесах модернізації політичних систем. Вони трансформувалися в структурний та процедурний підходи, які доповнюють одне одного в дослідженні окресленої проблематики. Перший направлений на здійснення аналізу соціально-економічних, політико-культурних передумов становлення демократичних інститутів, правил взаємодії в умовах модернізації. Другий – акцентує увагу на процедурі здійснення політико-модернізаційної діяльності, обумовленої використанням політичних технологій та ресурсним потенціалом суб'єкта.

Синтезування основних засад цих підходів дозволяє комплексно досліджувати процеси політичної модернізації, враховуючи наступні параметри: зовнішнє міжнародне середовище; національно-державні фактори; загальний рівень соціально-економічного розвитку та модернізованості суспільства; процеси соціально-політичної диференціації, стратифікації, інституціоналізації; провідні культурно-політичні цінності та орієнтації; моделі поведінки та прийняття політико-управлінських рішень елітою; особливості протікання політичного процесу. Це сприяє конкретизації суб'єкта політико-модернізаційної діяльності, особливостей політичної ситуації, в межах якої відбувається реалізація відповідних проектів, а також визначенню процедури та технологій оптимізації досягнення результату.

8. У ході інституціоналізації еліта набуває суб'єктності, тобто здатності впливати на інших суб'єктів з метою оптимізації процесів прийняття політичних рішень. Суб'єктність еліти як політичного інституту проявляється у наявності його дієвої легітимізованої структури, що здатна формувати інституціональне середовище взаємодії, забезпечуючи виконання покладених функцій, розподіл ресурсів і вибір технологій політичної діяльності в процесі модернізації політичної системи. Розгортання політичної суб'єктності еліти відбувається під впливом об'єктивних (особливості поточної ситуації) та суб'єктивних (політична компетентність, мотивація, відповідальність) умов, що визначають її роль у процесах модернізації.

На практиці реалізація суб'єктності еліти відбувається у контексті розгортання механізму модернізації політичної системи. Він визначає особливості та напрями діяльності еліти як політичного інституту, спрямовані на досягнення високого рівня задоволеності потреб суспільства в політичній системі. Ефективність впровадження елітою механізму модернізації обумовлюється цілеспрямованою політичною діяльністю, засобами та технологіями її здійснення, сукупністю суб'єкт-об'єктних відносин, відповідними критеріями ефективності.

9. В умовах сучасної політичної дійсності реалізація механізму політичної модернізації потребує технологізації. Це зумовлено рівнем складності модернізаційного процесу, цілісність та результативність якого детермінується особливостями взаємодії суб'єкта та об'єкта, результатами діяльності, різними факторами впливу. Процес технологізації передбачає побудову технологічної моделі управління модернізаційним процесом. Її суб'єктом виступає політична еліта, рівень інституціоналізації якої визначає мету та завдання технологічної моделі, а об'єктом – суспільно значущі інтереси та потреби, що акумулюються в політичній системі.

Технологічна модель політичної модернізації – це сукупність послідовних етапів: усвідомлення необхідності відповідних дій, постановка цілей та завдань; розробка можливих сценаріїв модернізаційного проекту, їх практична реалізація; моніторинг, оцінювання ефективності проекту. Кожен з етапів передбачає використання конкретних технологій політичної діяльності. Запропонована технологічна модель може доповнюватися новими етапами чи технологіями, що

обумовлюється особливостями політичної ситуації та рівнем інституціоналізації еліти.

10. Процеси інституціоналізації еліти в політичній системі України супроводжуються домінуванням ліберальної або авторитарної тенденції. Перша забезпечує більш широкі можливості для реалізації потенціалу громадянського суспільства в умовах політичної модернізації, але характеризується перманентним протистоянням гілок влади, що призводить до кризових ситуацій. Друга – сприяє централізації процесів державно-політичного управління, але при цьому відбувається згортання демократичних процедур та знижується загальний рівень активності громадян.

До загальних особливостей інституціоналізації політичної еліти України (1991–2013 рр.) можна віднести наступні: 1) відсутність дієвого інституціонального середовища, що проявлялося у нездатності сформувати загальнообов'язкові для всіх «правила гри» і виробити відповідні їм політичні практики, направлені на оптимізацію модернізаційного процесу; 2) формування соціально-психологічних рис представників еліти, направлених на посилення рівня безвідповідальності, ситуативності світосприйняття та домінування приватних інтересів над державними; 3) домінування патрон-клієнтських відносин у внутрішньоелітній взаємодії, що призвело до здійснення кадрової політики за принципом відданості та лояльності до керівника, монополізації владних ресурсів, зниженню рівня контролю з боку громадськості; 4) неспроможність виробити стратегічний проект модернізації політичної системи України та консолідувати владний і суспільний потенціал заради вирішення основних цілей та завдань по досягненню «бажаного майбутнього». За таких умов елітний політичний інститут здійснював імітацію реалізації ситуативного модернізаційного проекту, надаючи перевагу таким технологіям політичної діяльності, як формування політичних міфів, прийняття державно-політичних рішень, віртуалізація політичного простору, політичне маніпулювання тощо.

11. Порівняльний аналіз досвіду інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем Іспанії, Німеччини, Туреччини дозволяє визначити наступні актуальні для України висновки. Значну увагу було приділено формуванню інституціональної структури та визначенню відповідних їй функцій, що проявлялося у: наявності прозорих правил інкорпорації та застосуванні санкцій до порушників; відповідності внутрішньоелітних цінностей встановленим Конституцією «правилам гри»; використанні ресурсів згідно з функціональним навантаженням; виробленні символічного простору легітимізації та подальшої модернізації політичної системи. Дієвість інституціонального середовища забезпечувалася прийняттям та визнанням загальнообов'язковості принципів та норм Конституції, що були покладені в основу внутрішньоелітної взаємодії, створюючи, тим самим, зрозумілі суспільству алгоритми діяльності, оптимізація якої забезпечувалася вибором конкретних технологій. Це дозволяло підтримувати конкурентність елітних груп у визначенні стратегій та тактик політико-модернізаційної діяльності, направленої на підвищення стандартів суспільного життя.

Еліти, досліджених політичних систем, виступили активними суб'єктами ініціювання та впровадження стратегічних проектів модернізації. Вони не тільки враховували особливості поточної політичної ситуації, але й ініціювали перспективні проекти державного розвитку. Цьому також сприяла наявність лідерського потенціалу конкретних особистостей. Вони виявилися спроможними взяти моральну та політичну відповідальність за практичну реалізацію ініційованих змін, сприяючи консолідації владного та суспільного потенціалу на досягнення бажаного майбутнього. Політична еліта забезпечила формування цілісного, ціннісно-символічного простору реалізації національних модернізаційних проектів, підвищуючи, при цьому, рівень самосвідомості та ідентичності громадян, залученості їх потенціалу до практичної діяльності. Це дозволило закріпити на рівні масової свідомості доцільність і важливість здійснюваних модернізаційних змін, що обумовлювалися підвищенням стандартів суспільного життя.

12. Сучасні процеси інституціоналізації еліти детермінуються постреволюційними подіями 2013–2014 років, анексією Криму, веденням бойових дій на Донбасі. Доведено, що втрата частини території держави пов'язана з низьким рівнем включеності еліти у: формування національної ідентичності громадян; розробку стратегічних проектів державного та регіонального розвитку; становлення цілісного інформаційного простору з домінування української повістки дня; визначення зрозумілої суспільству національно-культурної політики.

Проблеми легітимації еліти були вирішені завдяки відновленню дії Конституції 2004 року та проведенню президентських виборів. Певної стабілізації внутрішньої політичної ситуації вдалося досягти ініціюванням широкомасштабних модернізаційних змін за підтримки західних партнерів, включеністю у розробку мирного плану та переговорний процес щодо врегулювання ситуації на Донбасі. Незавершеність модернізаційних перетворень обумовлена низьким рівнем оновлення статусно-рольової сітки інституту та сформованості інституціонального середовища, а також домінуванням індивідуально-групових інтересів над державними.

Розкриття структурно-функціонального потенціалу еліти як політичного інституту можливе за умови домінування ліберальної тенденції розвитку, що сприяє посиленню демократизації політичної системи та активізації потенціалу громадськості в суспільно-політичних процесах. Підвищенню рівня інституціоналізації еліти, її суб'єктності в здійсненні модернізаційних перетворень можуть сприяти: 1) оновлення кадрового складу статусно-рольової сітки, що має спиратися на залучення потенціалу молодіжних лідерів та проведення люстрації; 2) створення умов формування режиму партнерської співпраці з громадянським суспільством та бізнес-структурами, на засадах взаємного визнання зобов'язань і відповідальності щодо модернізації політичної системи; 3) формування дієвого інституціонального середовища, що дозволить підвищити рівень відкритості внутрішньоелітної взаємодії, оптимізувати практики комунікації із громадянським суспільством та надати послідовності процедурно-технологічним аспектам процесу політичної модернізації;

4) ініціювання національного проекту модернізації, що відповідає сучасним тенденція глобального розвитку; 5) активізація мобілізаційного та консолідаційного потенціалу громадянського суспільства через підвищення рівня національної самосвідомості та політичної ідентичності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Хорішко Л. С. Інституціоналізація еліти в процесах модернізації політичних систем: монографія. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2018. 400 с.

2. Хорішко Л. С. Політична еліта як суб'єкт модернізації політичної системи (п. 5.1-5.2). *Перспективи та напрямки модернізації політичної системи України:* колективна монографія / під ред. О. М. Кіндратець. Запоріжжя: Вид-во Запорізького національного університету, 2014. С. 114–129. (1,1 д.а.) (особистий внесок автора: п. 5.1., в якому проаналізовано політичну еліту як суб'єкт модернізації політичної системи та п. 5.2., в якому досліджено основні засоби реалізації модернізаційних змін політичної системи.

Наукові статті, опубліковані у фахових виданнях України:

3. Хорішко Л. Партійний бренд як фактор технологізації політичного процесу. Сучасна українська політика. Київ: Український центр політичного менеджменту, 2010. Вип. 21. С. 169–177.

4. Хорішко Л. С. Вплив PR-технологій на функціонування політичної системи. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1–2 (52–53). С. 136–143.

5. Хорішко Л. С., Панченко А. В. Інституалізація політичної еліти як умова стабільного розвитку політичної системи. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць.* Київ: ВІР УАН. 2012. Вип. 67 (№ 12). С. 688–692. (0.5 д.а.) (особистий внесок автора: проаналізовано етапи та критерії інституціоналізації еліти в політичній системі – 0.25 д.а.).

6. Хорішко Л. Політичний консультант як суб'єкт політико-технологічної діяльності. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3 (54). С. 161–168.

7. Хорішко Л .С. Спеціальні PR-події у формуванні іміджу політичних партій. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ: ВІР УАН. 2012. Вип. 57 (№ 2). С. 616–620.

8. Хорішко Л. С. Вплив політичної еліти на функціонування політичної системи: комунікативний аспект. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ: ВІР УАН. 2013. Вип. 75 (№ 8). С. 447–449.

9. Хорішко Л. С. Вплив інституту політичного лідерства на модернізацію політичної системи. *Слов'янський вісник*: *збірник наукових праць*. *Серія «Історичні та політичні науки».* Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет. Вип. 18. 2014. С. 131–134.

10. Хорішко Л. С. Політична еліта як суб'єкт інтеграційних процесів в умовах глобального розвитку. *Вісник ЛНУ. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2015. Вип. 7. С. 312–318.

11. Хорішко Л. С. Загальні аспекти формування інституціонального середовища діяльності політичної еліти. *Вісник ХНУ ім. В. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2016. № 30. С. 30–34.

12. Хорішко Л. С. Перспективні моделі дослідження процесів політичної модернізації. *Грані: науково-теоретичний та громадсько-політичний альманах*. Дніпропетровськ, 2016. № 2. С. 11–14.

13. Хорішко Л. С. Політико-культурний аспект політичної модернізації. *Гілея : науковий вісник: Збірник наукових праць*. Київ: ВІР УАН, 2016. Вип. 106 (№ 3). С. 304–306.

14. Хорішко Л. С. Синтез структурного та процедурного підходів в дослідженні ролі еліт в процесах модернізації політичної системи. *Політикус. Науковий журнал*. Одеса, 2016. № 2. С. 136–139.

15. Хорішко Л. С. Теоретичні та політичні передумови формування парадигми політичної модернізації. *Вісник ХНУ ім. В. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2016. Вип. 29. С. 60–63.

16. Хорішко Л. С. Загальні аспекти структурного підходу в дослідженні ролі еліт у процесах модернізації політичної системи. *Вісник ХНУ ім. В. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2017. № 31. С. 78–83.

17. Хорішко Л. С. Особливості легітимації елітного політичного інституту. S.P.A.C.E./Society, Politics, Administration in Central Europe. 2017. № 4. С. 18–21.

18. Хорішко Л. С. Політична еліта як суб’єкт модернізації політичної системи в концепції С. Хантінгтона. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. Київ: ВІР УАН, 2017. Вип. № 119 (№ 4). С. 414–417.

19. Хорішко Л. С. Суб’єктність елітного політичного інституту в процесах політичної модернізації. *Політикус. Науковий журнал*. Одеса, 2017. № 4. С. 90-93.

20. Хорішко Л.С. Досвід інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи Туреччини (1919–1930 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ: ВІР УАН. 2018. Вип. 134 (№ 7). С. 382–386.

21. Хорішко Л. С. Символьна, військова та бізнес-еліта в структурі елітного політичного інституту. *Вісник ЛНУ. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 18. С. 376–382.

22. Хорішко Л. С. Особливості інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи Німеччини (1949–1990 роки). *Політичне життя*. 2018. Вип. 4. С. 52–56.

23. Хорішко Л.С. Особливості інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи Іспанії (1975–2000). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ: ВІР УАН. 2019. Вип. 140 (№ 1). Ч. 3. Політичні науки. С. 59–62.

Статті, опубліковані в наукових періодичних виданнях інших держав:

24. Хорішко Л. С. Загальні аспекти процедурного підходу в дослідженні ролі еліт у процесах модернізації політичної системи. *Scientific journal «Fundamentalis scientiam»* (Madrid, Spain). 2017. № 2 (3). С. 95–98.

25. Хорішко Л. С. Інституціоналізація політичної еліти: структурно-функціональний аспект.«Evropský politický a právní diskurz» *(Praha, Česká republika*). 2017. Т. 4. Вип. 2. С. 150–155.

26. Хорішко Л. С. Процедурний аспект легітимації елітного політичного інституту. «Evropský politický a právní diskurz» *(Praha, Česká republika*). 2017. Т. 4. Вип. 4. С. 118–123.

27. Хорішко Л.С. Технологічний аспект формування проекту модернізації політичної системи. «Evropský politický a právní diskurz» *(Praha, Česká republika*). 2018. Т. 5. Вип.4. С. 125–130.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

28. Хорішко Л. Ж. Блондель. *Історія політичної думки*: енциклопед. словник-довідник / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий світ-2000», 2014. С. 82-83.

29. Хорішко Л. Політико-технологічна діяльність. *Політологія*: навч. енциклопед. словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий світ», 2014. С. 483–484.

30. Хорішко Л. Політичне консультування *Політологія*: навч. енциклопед. словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий світ», 2014. С. 509–510.

31. Хорішко Л. Політичний імідж. *Політологія: сучасні терміни і поняття.* Короткий навч. словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації. 3-є вид., вип. і доп. / укладач В. М. Піча; наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2014. С. 312.

32. Хорішко Л. Консультації з громадськістю. *Новітня політична лексика (неологізми, оказіоналізми та інші новотвори):* енциклопед. словник-довідник / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий Світ - 2000», 2015. С. 187 с.

33. Хорішко Л. Успіх політичний. *Новітня політична лексика (неологізми, оказіоналізми та інші новотвори)*: енциклопед. словник-довідник / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ - 2000», 2015. С. 405.

34. Хорішко Л. Ситуаційний аналіз (в політиці). *Сучасна політична лексика:* енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ-2000», 2015. С. 264.

35. Хорішко Л. Ситуація політична. *Сучасна політична лексика:* енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ-2000», 2015. С. 264–265.

36. Хорішко Л. С., Білан С. І. Політико-правові та етичні ідеї в Німеччині кін. 18- поч.19 ст. *Історія політичної думки*: підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий світ-2000», 2016. С. 321–335. (1.1 д.а.) (особистий внесок автора: проаналізовано ідеї та погляди І. Канта, Й. Шиллера, Ф. Шеллінга, К. Клаузевіца – 0.55 д.а.).

37. Хорішко Л. С., Білан С. І. Політико-правові та етичні ідеї в Німеччині кін. 18- поч.19 ст. *Історія політичної думки* : підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н М. Хоми; 2-е вид., перероб. і доп. Львів: Новий Світ-2000, 2017. Т.1: Від зародження до початку XX ст. С. 327–339. (1.1 д.а.) (особистий внесок автора:

проаналізовано ідеї та погляди І. Канта, Й. Шиллера, Ф. Шеллінга, К. Клаузевіца – 0.55 д.а.).

38. Хорішко Л. С., Білан С. І. Українська політична думка другої половини XIX століття (пит. 10.1–10.3, 10.5–10.6.). *Історія політичної думки України:* підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2017. С. 193–201.; С. 205–215. (1.4 д.а.) (особистий внесок автора: проаналізовано ідеї та погляди М. Драгоманова, С. Подолинського, О. Терлецького, І. Франка – 0.7 д.а.).

Матеріали і тези конференцій:

39. Хорішко Л. С. Вплив політичних технологій на процеси модернізації політичної системи. *Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми*: зб. тез доп. VIII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 5 листопада 2010 року). Тернопіль, 2010. С. 293–295.

40. Хорішко Л. С. Вплив інституту політичного лідерства на формування патріотизму. *Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді (м. Запоріжжя, 18–19 жовтня 2012 року). Запоріжжя, 2012. С. 452–453.

41. Хорішко Л. С. Деякі особливості консалтингового супроводу політичного управління. *Соціальне прогнозування та проектування політичних ситуацій та процесів*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя 29 березня 2013 року). Запоріжжя, 2013. С. 200–201.

42. Хорішко Л. С. PR-technologies as a factor of optimization of the political system modernization processes. *Рівень ефективності та необхідність впливу суспільних наук на розвиток сучасної цивілізації*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.(м. Львів, 29–30 березня 2013 року). Львів, 2013. С. 94–96.

43. Хорішко Л. С. Політична культура як фактор оптимізації процесів модернізації політичної системи. *Патріотичне виховання громадян в умовах інтеграційних процесів*: матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. з питань патріотичного виховання молоді (м. Запоріжжя, 07–08 листопада 2013року). Запоріжжя, 2014. С. 102–103.

44. Хорішко Л. С. Особливості використання PR-технологій в політичному управлінні. *Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи*: матеріали V міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління (м. Одеса, 15 травня. 2014 року). Одеса, 2014. С. 170–172.

45. Хорішко Л. С. Комунікації з громадськістю в умовах модернізації політичної системи. *Історичні, соціологічні, політичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон 17–18 жовтня 2014 року). Херсон, 2014. С. 212–213.

46. Хорішко Л. С. Політична відповідальність еліти як складова модернізації політичної системи. *Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни в умовах глобальних конфліктів*: матеріали V міжнар. наук. конф. (м. Запоріжжя, 24 квітня 2015 року). Запоріжжя, 2015. С. 67–68.

47. Хорішко Л. С. Соціально-економічні аспекти політичної модернізації. *Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Братислава, 18–21 січня 2016 року). Київ, 2016. Т. 2. С. 77–78.

48. Хорішко Л. С. Неомодернізаційні аспекти у формуванні прадигми політичної модернізації. *Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни в умовах глобальних конфліктів:* матеріали VI міжнар. наук. конф. (Запоріжжя, 25 березня 2016 року). Запоріжжя, 2016. С. 101–102.

49. Хорішко Л. С. Деякі аспекти дослідження суб'єктності політичної еліти. *Роль суспільних наук у процесі розвитку суспільства в умовах сьогодення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15–16 вересня 2017 року). Дніпро, 2017. С. 100–103.

50. Хорішко Л. С. Формування інституціонального середовища функціонування політичної еліти в Україні. *Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness*: Proceedings of the 1 stInternational Scientific and Practical Conference (Batumi, 13–14 December, 2018). Batumi, 2018, Volume II. P. 12–14.

АНОТАЦІЯ

Хорішко Л. С. Інституціоналізація еліти в процесах модернізації політичної системи України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2019.

У дисертації запропоновано авторську концепцію інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичних систем, що дозволило комплексно розглянути структурно-функціональні характеристики еліти як політичного інституту та конкретизувати його суб'єктність у здійсненні політико-модернізаційної діяльності. Запропоновано рекомендації щодо підвищення рівня інституціоналізації еліти в політичній системі України. Обґрунтовано визначення елітного політичного інституту як стійкої, нормативно-структурованої сукупності процедур і практик взаємодії, направленої на завоювання владних повноважень, здійснення політичного управління на основі наявних ресурсів. Досліджено особливості та процедуру інституціоналізації еліти в контексті формування інституціонального середовища функціонування та подальшої легітимації в політичній системі. Розкрито сутність, структурні складові суб'єктності еліти та особливості використання політичних технологій в процесах модернізації.

Проаналізовано основні етапи інституціоналізації еліти в політичній системі України та здійснено оцінювання рівня інституціоналізованості згідно обраних критеріїв. Вивчено досвід інституціоналізації еліти в політичних системах Іспанії, Німеччини, Туреччини та визначено можливості його використання в умовах української політичної дійсності.

Ключові слова: інституціональне середовище, політична еліта, політична інституціоналізація, політичний інститут, політична легітимація, політична модернізація, політична система, політична суб'єктність, політичні технології.

АННОТАЦИЯ

Хоришко Л. С. Институционализация элиты в процессах модернизации политической системы Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Львовский национальный университет имени Ивана Франка, Львов, 2019.

В диссертации предложена авторская концепция институционализации элиты в процессах модернизации политических систем, что позволило комплексно рассмотреть структурно-функциональные характеристики элити как политического института и конкретизировать его субъектность в осуществлении политико-модернизационной деятельности. Предложены рекомендации относительно повышения уровня институционализации элиты в политической системе Украины. Обосновано определение элитного политического института как устойчивой нормативно-структурированной совокупности процедур и практик взаимодействия, направленной на завоевание властных полномочий, осуществление политического управления на основе имеющихся ресурсов. Исследованы особенности и процедура институционализации элиты в контексте формирования институциональной среды функционирования и дальнейшей легитимации в политической системе. Раскрыта сущность, структурные составляющие субъектности элиты и особенности использования политических технологий в процессах модернизации.

Проанализированы основные этапы и уровни институционализации элиты в политической системе Украины. Осуществлено их оценивание, исходя из представленных критериев. Изучен опыт институционализации элиты в политических системах Испании, Германии, Турции и определены возможности его использования в условиях украинской политической действительности.

Ключевые слова: институциональная среда, политическая элита, политическая институционализация, политический институт, политическая легитимация, политическая модернизация, политическая система, политическая субъектность, политические технологии.

ABSTRACT

Khorishko L. S. Institutionalization of the elite in the processes of modernization of the political system of Ukraine. – On the rights of the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Political Science on the specialization 23.00.02 – Political Institutions and Processes. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2019.

The dynamism of the development of modern political systems is due to the influence of global processes of informatization and globalization. They define new standards of society, aimed at increasing the level of stability and order as the basis of progressive socio-political development. The processes of political modernization are an effective mechanism for the practical implementation of qualitatively new changes related to the structural and content-based updating of political systems, the creation of

opportunities for the development of a social and legal state and civil society. In the course of institutionalization, the political elite acquires stable structural and functional characteristics that determine the features of intra-age interaction, specify the procedure of political activity and technological tools necessary for optimization of the set goals and objectives. The high level of institutionalization in the political system allows the elite to demonstrate subjectivity in initiating and practical implementation of national modernization projects. The achievement of the set goals and objectives is conditioned by the legitimacy of the structure of the elite institution, the effective institutional environment, the efficient allocation of resources, the definition of the procedure for political modernization activities and the choice of appropriate technologies of political activity.

The author's concept of institutionalization of the elite in the processes of modernization of political systems was proposed, which allowed to comprehensively consider the structural and functional characteristics of the elite institute and specify its subjectivity in the implementation of the political modernization activity. The peculiarities of the genesis of the political modernization paradigm were explored and the scientific discourses, actual in contemporary political reality, were specified. The conceptual-categorical apparatus and methodology of research were substantiated. The expediency of combining theoretical and methodological and practical-political levels of research of the institutionalization of the elite in the processes of modernization of the political system of Ukraine was proved. The use of paradigmatic, systemic, neoinstitutional, synergetic, technological approaches, supplemented by the historical, hermeneutic, comparative, structural-functional, as well as general scientific methods of scientific research provided the realization of the theoretical-methodological level of research. The conducting of pragmatic and situational types of political analysis has provided completeness to the practical-political level of research.

The features of institutionalization of the elite were investigated. Its structure and functions as a political institution were specified. The criteria for institutionalization of the elite in the processes of political modernization were specified. The institutional environment of the functioning of the political elite as a set of legitimate rules of interaction, which form the corresponding algorithms of activity in the processes of political modernization was investigated. Its structural components are the rules and norms of interaction, as well as the dominant political practices. It was proved that the processes of legitimation contribute to the consolidation in the public consciousness of values and the models of political modernization corresponding to them. They provide the expediency and competitiveness of the activities performed by the elite in the context of raising the standard of living. The subjectivity of the elite in the processes of modernization of the political system was considered through the prism of the combination of structural and procedural approaches. The technological model of the modernization process, specified by the relevant technologies of political activity, was presented. A comparative analysis of the institutionalization of the elite in the political systems of Spain, Germany, Turkey and Ukraine was carried out. This contributed to the development of practical recommendations for optimization of the institutionalization of the elite in the processes of modernization of the political system of Ukraine.

The level of institutionalization of the elite, its subjectivity in the implementation of modernization transformations can be improved due to: 1) update of the staffing of the status-role grid by attracting the potential of youth leaders and conducting of lustration; 2) creation of conditions for forming a regime of partnership cooperation with civil society and business structures on the basis of mutual recognition of obligations and responsibilities regarding the modernization of the political system in the conditions of global development; 3) formation of an effective institutional environment that will increase the level of openness of intra-age interaction, optimize communication practices with civil society and provide sequences of procedural and technological aspects of the process of political modernization; 4) initiating a national modernization project that is in line with the current trend of global development; 5) activating the mobilization and consolidation potential of civil society through raising the level of national consciousness and political identity.

Key words: institutional environment, political elite, political system, political legitimation, political modernization, political institutionalization, political institute, political subjectivity, political technology.

Відповідальний за випуск *Кудінов І.О.*
Підписано до друку 09.04.2019. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 1,8.
Наклад 100 прим. Зам. № 03/04-1.
Віддруковано з оригіналів.

ТОВ «КСК-Альянс»
Свідоцтво серія ДК № 3068 від 24.12.2007 р.

пр. Соборний, 91/77, м. Запоріжжя, 69095
(095) 601 33 99, (067) 755 93 44
KSK.ALLIANCE